

ELS APLECS A L'ENTORN DEL PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU: SÍNTESI DE VALORS CULTURALS I ESPIRITUALS EN UN ENTORN NATURAL PRIVILEGIAT

Resum

Els aplecs contemporanis són el resultat de la destil·lació d'un conjunt de pràctiques i creences, algunes d'origen ancestral, que han configurat trets culturals i identitaris dels habitants que s'hi congreguen des de fa moltes generacions. Palesen com les comunitats rurals, i, darrerament, els seus descendents que viuen en ambients urbans, han integrat a la seva vida i dotat de significats uns indrets privilegiats, entorn d'antics santuaris o ermites, que conjuguen elements patrimonials materials i immaterials.

Tot i trobar-ne fenòmens similars en moltes altres parts del món, els aplecs pirinencs tenen uns trets particulars. I malgrat els canvis socials dels darrers decennis, han fet prova d'una sorprenent resiliència i mantenen una gran significació per a la gent vinculada a aquest territori. El gran nombre d'aplec que es concentren els mesos de bonança al Pallars en fan un lloc òptim per comprendre com s'integren les dimensions culturals, espirituals i religioses que conflueixen en aquests nodes d'una antiga geografia sagrada. Altrament, els aplecs representen una oportunitat per vincular la població local i els visitants de les valls pirinenques amb un patrimoni singular, format d'elements naturals, culturals i espirituals, tant materials com immaterials.

El treball realitzat per l'Associació Silene al llarg de 2013 ha abordat els aplecs del Parc Natural de l'Alt Pirineu i el seu entorn, analitzant-ne tot l'espectre de valors: artístics, estètico-perceptuals, socials, orals i lingüístics, a més dels religiosos i espirituals. A banda dels aplecs tradicionals, s'han considerat també els que han sorgit els darrers anys, vinculats a altres tradicions religioses, que n'enriqueixen la diversitat. A més d'analitzar i donar a conèixer el patrimoni integral dels aplecs d'aquest territori, el treball pretén millorar la capacitat dels agents clau per conservar i valoritzar-los. Per això s'ha impulsat la sensibilització de la població local, la capacitat del personal tècnic del parc i la divulgació entre els visitants i la població local.

Paraules clau: Alt Pirineu, aplec, cultura, espai natural protegit, espiritualitat, natura, patrimoni immaterial

Josep M. Mallarach

Pau Sanosa

Nieves Callado

Isabel Valldaura

Associació cultural
Silene (<http://www.silene.es>)

Abstract: *The aplecs in the natural park of the high Pyrenees: synthesis of cultural and spiritual values in a privileged natural setting*

Contemporary *aplecs* are the result of the distillation of a set of practices and beliefs, some of them of ancient origin, which have shaped cultural and identity traits of the inhabitants who have been congregating there for many generations. They reveal how rural communities, and recently, their descendants living in urban areas, have integrated some privileged settings to their life and have given them meaning. Such settings surround old sanctuaries or chapels and combine tangible and intangible heritage assets.

Although we find similar phenomena in many other parts of the world, the Pyrenean *aplecs* have some particular characteristics. Despite the social changes of the last decades, they have proved a surprising resilience and have great meaning for the people associated with the area. The numerous *aplecs* which take place in the months of good weather in Pallars make it an optimal place to understand how the cultural, spiritual and religious dimensions that converge in these sites of ancient sacred geography are integrated. Otherwise, the *aplecs* represent an opportunity to link local people and visitors to the Pyrenean valleys with a unique heritage, composed of natural, cultural and spiritual assets, both tangible and intangible.

The work done by the Association Silene throughout 2013 has analysed the *aplecs* of the Natural Park of the High Pyrenees and its surroundings and all the spectrum of values: artistic, aesthetic-perceptual, social, oral and linguistic ones, and also religious and spiritual ones. Apart from the traditional *aplecs*, we have also considered the ones which have recently emerged, associated with other religious traditions, which enrich the diversity. Aside from analysing and informing about the integral heritage of the *aplecs* of this area, the work tries to improve the capacity of the key agents to preserve and value them. For this reason, the awareness of local people, the training of the technical staff of the park and the disclosure among visitors and local people have been stimulated.

Key words: High Pyrenees, *aplec*, culture, protected natural space, spirituality, nature, intangible heritage

Un enfocament integral o holístic al patrimoni dels aplecs de l'Alt Pirineu: superant l'escissió entre patrimoni natural i cultural

El darrer Congrés Mundial d'Espais Naturals Protegits, celebrat a Durban (Sudàfrica) el 2003, va marcar un punt d'inflexió en el model occidental de gestió de la natura. Les crítiques al model tecnocràtic i materialista van suposar la creació d'un Grup Especialista de Valors Culturals i Espirituals de les Àrees Protegides, dins de la Comissió Mundial d'Àrees Protegides que, fins a l'actualitat, ha dut a terme moltes activitats: publicacions, tallers i reunions internacionals en relació amb el patrimoni immaterial associat a la natura, especialment en llocs naturals sagrats, i el paper dels custodis i les poblacions locals en la seva salvaguarda.

La definició actualment vigent d'espai natural protegit, acordada per la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN) el 2008, reconeix diferents conceptes que s'han de tenir en consideració per a la seva gestió: aspectes com la governança, de caràcter legal o d'una altra mena, i la conservació dels valors tant naturals com culturals del territori protegit formen una unitat inseparable, però en cas de conflicte, la conservació del valor del patrimoni natural ha de tenir prioritat.

En molts altres llocs del món es troba una estreta relació entre els llocs sagrats o les rutes de pelegrinatge i els espais protegits, amb una integritat ecològica molt superior a la de zones adjacents, i uns sistemes d'organització i gestió a través de custodis que els ha donat una alta resiliència i capacitat d'adaptació al llarg del temps. Se'n troben exemples arreu, per exemple, dins d'Europa, a Estònia, Rússia, França, Sèrbia, Romania i Bulgària. I sense anar més lluny, al País Valencià, el Camí del Pelegrins de les Useres, amb una gran diversitat religiosa, però amb l'objectiu comú de salvaguardar el patrimoni natural, cultural i espiritual.

Reconeixent aquestes realitats, en els darrers anys s'han publicat manuals internacionals per a la gestió dels espais naturals sagrats que hi ha dins d'espais naturals protegits, s'ha desplegat la Iniciativa Delos, que aborda aquests temes en països tecnològicament desenvolupats, i, recentment, a escala espanyola, s'ha publicat el primer manual sobre el patrimoni immaterial i els valors culturals i espirituals dels espais naturals protegits d'Espanya.

Al llarg de la història s'han establert al territori pirinenc diverses civilitzacions, cadascuna de les quals amb una cosmovisió diferenciada. Escau destacar un substrat indígena influït per la cosmovisió basca, fins als segles v-vi, que considerava la natura com un cos d'elements materials i sobrenaturals indissolubles, i atorgava molta importància als éssers subtils mitjancers dels «mons intermedis»; la cosmovisió cristiana, que considerava la natura com una imatge o manifestació divina (teofania), tot i que a partir del Renaixement va anar perdent la dimensió còsmica; i la cosmovisió musulmana, on la natura és considerada com part de la revelació, com signes de Déu. Aquestes tres cosmovisions, malgrat les seves diferències, coincideixen, essencialment, a donar un valor espiritual de la natura, a diferència de la civilització contemporània, que la considera com un recurs que cal gestionar raonablement, però que està desproveït d'ànima o d'esperit, i per tant, de valors intrínsecs.

L'origen dels aplecs pirinencs és molt divers, però predominen les motivacions espirituals o religioses, tot i que també n'hi ha algun d'origen secular. Els santuaris o capelles on se celebren representen, essencialment, llocs d'unió o de connexió entre Cel i Terra, amb una geometria i simbologia que ho palesa, uns rituals còsmics de consagració i, moltes vegades,

Trobada al port de Salau. En aquest aplec es reuneixen persones del Pallars i de l'Arieja per commemorar els vincles establerts entre comunitats de muntanya. (Fotografia: Marc Garriga – Arxiu del Parc Natural de l'Alt Pirineu)

unes proporcions harmòniques. Malgrat la seva modèstia, els aplecs han demostrat tenir una sorprenent resiliència i adaptació al llarg del temps, i alguns dels que havien desaparegut al segle xx s'han recuperat al segle xxi, i n'han aparegut de nous, en contra de tot pronòstic.

Actualment, la majoria dels aplecs de l'Alt Pirineu tenen tres elements essencials: la celebració de l'eucaristia, el cant de goigs i l'àpat compartit. A banda de la dimensió religiosa, però, els aplecs tenen altres funcions positives i benèfiques: vinculen periòdicament la gent del país i els seus descendents a un lloc concret i un temps determinat; ajuden a mantenir no sols vincles socials, sinó també camins i pistes, capelles i santuaris, així com els paisatges del seu entorn; fomenten un ambient de fraternitat i confiança entre tots els participants i ajuden a restablir bones relacions entre els participants, si és que s'havien malmès. Tot i que durant els darrers anys ha augmentat la secularització de la majoria

Repartiment de la caritat a l'aplec de la Mare de Déu de Biuse. Les *caritats* són un element comú en diversos aplecs pirinencs, i actualment resten com un acte festiu de la celebració, però que antigament tenia una connotació simbòlica de repartiment de les cases fortes cap als més necessitats. (Fotografia: Nieves Callado)

d'aplecs, la diversitat cultural i religiosa creixent del país n'ha fet sorgir de nous, vinculats a una espiritualitat laica, com el de Santa Eulàlia d'Alendo, o d'altres tradicions espirituals, com el cas del *maqam* de Burg –*maqam* és un mot àrab que té els sentits de tomba, estat o estació espiritual. En el cas de Burg, és una estació espiritual amb la influència espiritual d'un mestre de la via sufi Naqshbandi.

L'Associació Silene

Silene és una associació catalana sense ànim de lucre nascuda l'any 2006, l'objectiu de la qual és estudiar, divulgar i promoure el patrimoni espiritual i cultural immaterial i els seus valors inherents, especialment en relació amb la natura, la seva conservació i els espais naturals protegits. Ofereix serveis i recursos per facilitar la incorporació dels valors culturals i espirituals de la natura en diversos àmbits, per exemple l'educació, la divulgació, l'ús públic, la planificació o la gestió d'espais protegits. Silene participa en diferents projectes internacionals de la Comissió Mundial d'Àrees Protegides (CMAP) de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN).

Entre les seves publicacions, destaca l'edició de «Cultural and Spiritual Values of Protected Landscapes» publicat per la UICN dins la sèrie *Values of Protected Landscapes*, promoguda pel Grup de Treball de Paisatges Protegits, de la CMAP (2008) i *Spiritual Values of Protected Areas of Europe* publicat per l'Agència Federal Alemanya de Conservació de la Natura i la UICN.

L'Associació Silene acull a la seva web (www.silene.es) el centre de documentació del Grup Especialista sobre Valors Culturals i Espirituals de la CMAP. El 2008, Silene va establir amb EUROPARC-Espanya un conveni de col·laboració, que incloïa la promoció i incorporació en la planificació i gestió d'espais naturals protegits, dels valors culturals immaterials i espirituals de la natura. Un dels principals resultats n'ha estat la publicació de *Patrimonio Inmaterial. Valores culturales y espirituales. Manual para su integración en las áreas protegidas* (2012), que representa el primer manual per guiar la integració dels valors culturals i espirituals dels espais naturals protegits d'Europa. A Catalunya ha treballat, particularment, als parcs naturals de Montserrat i el Montsant i al Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet.

El cas dels aplecs del Parc Natural de l'Alt Pirineu i àrea d'influència

Els aplecs contemporanis de l'Alt Pirineu són el resultat de la destil·lació d'un conjunt de pràctiques i creences, algunes d'origen ancestral, que han configurat els trets culturals

i identitaris dels habitants que s'hi congreguen des de fa moltes generacions. Palesen com les comunitats rurals —i, darrerament, els seus descendents que viuen en ambients urbans, també— han integrat a la seva vida i han dotat de significats particulars uns indrets privilegiats, quasi sempre al voltant d'antics llocs sagrats (monestirs, santuaris o ermites) que conjuguen elements patrimonials materials i immaterials molt notoris.

Malgrat que es troben fenòmens similars en moltes altres parts del món, els aplecs pirinencs tenen alguns aspectes particulars, com pot ser el petit abast territorial de la majoria d'ells, i el fet que, tot i la reduïda participació, n'hi hagi una notable densitat. Molts d'ells s'han conservat fins als nostres dies, i s'han donat casos de recuperació o de creació de nous aplecs, de manera que, a pesar del despoblament social, la secularització i altres canvis socials dels darrers decennis, han demostrat tenir una sorprenent resiliència i mantenen una gran significació per a la gent vinculada a aquestes valls. El gran nombre d'aplecs que es concentren en aquesta zona els mesos de bonança en fan un territori òptim per comprendre com s'integren les dimensions culturals, espirituals i religioses que conflueixen en aquests nodes de l'antiga geografia sagrada. Altrament, els aplecs representen una oportunitat per establir uns vincles positius de la població local i els visitants de les valls pirinenques amb un patrimoni singular i unitari, que és format d'elements naturals, culturals (tant materials com immaterials) i espirituals.

En aquest treball s'han considerat els aplecs que es desenvolupen al Parc Natural de l'Alt Pirineu i la seva àrea d'influència, és a dir, els que se celebren a les Valls d'Àneu, Vall de Cardós, Vall Ferrera, Vall de Santa Magdalena, la Coma de Burg i el Massís de l'Orri, a més de l'aplec del santuari de la Mare de Déu d'Arboló, al límit meridional del Parc Natural, de gran significació per a molts pallaresos.

Objectius, metodologia i desenvolupament del treball

L'objectiu principal del treball és donar a conèixer totes les dimensions dels aplecs de l'àmbit del Parc Natural de l'Alt Pirineu i la seva àrea d'influència socioeconòmica, i fer propostes per millorar la capacitat dels agents clau per fomentar la conservació d'aquest patrimoni, promovent totes les sinergies positives possibles amb el patrimoni natural i cultural. Per assolir-lo, es varen plantejar quatre línies d'actuació:

- a. Sensibilitzar la població local dels valors culturals i espirituals associats a la realització dels aplecs.
- b. Capacitar el personal tècnic del Parc en relació amb identificació, coneixement i

gestió dels valors culturals i espirituals dels aplecs, posant èmfasi en els vincles entre els aplecs i l'entorn natural i el paisatge.

- c. Divulgar el patrimoni immaterial associat als aplecs entre la societat, tant els habitants locals com els visitants, amb estratègies diferenciades.
- d. Realitzar les II Jornades d'Art Natura i Espiritualitat a Farrera de Pallars, els dies 6, 7 i 8 del mes de setembre de 2013, per tal d'establir un marc participatiu entre els principals actors dels aplecs i l'equip de treball.

D'aquesta manera, es pretén promoure la incorporació a la gestió de l'espai protegit d'un sector de la població local vinculat als aplecs, mitjançant els vincles identitaris i socials que estableixen amb el seu entorn natural.

El treball es va desenvolupar des del mes de maig fins l'octubre de 2013, període durant el qual se celebren la major part dels aplecs pirinencs. Es va desenvolupar una investigació bibliogràfica en centres de documentació locals, d'identificació i recopilació de les fonts existents; es va participar en alguns aplecs representatius de la diversitat de la zona d'estudi; es van dur a terme entrevistes a actors clau i es van organitzar les II Jornades d'Art, Natura i Espiritualitat a Farrera, amb aportacions d'investigadors en alguns dels camps relacionats (conservació de la natura, geografia, musicologia, antropologia i teologia) i persones implicades (organitzadors i assistents, tècnics d'espais protegits)

Resultats assolits i recomanacions als principals agents

Fruit d'aquest procés es van identificar i classificar els valors culturals i espirituals que es troben associats als aplecs, seguint la tipologia proposada pel manual d'EUROPARC-Espanya esmentat abans:

Valors artístics

Els goigs cantats en els aplecs tenen un valor artístic, tant les lletres com les tonades. Tots segueixen en general un ritme i entonació similars, i descriuen el vincle de la Verge o sant amb el lloc on és venerat, així com les bondats i miracles que han realitzat i el vincle amb el territori en qüestió.

Les imatges venerades —generalment escultures— representen un altre valor artístic. Lamentablement, en la majoria d'ermites i santuaris s'ha perdut la imatge original, sovint

Processó a Sant Joan de l'Erm, el 24 de juny de 2013.
(Fotografia: Josep M. Mallarach)

en el decurs de les destruccions de la darrera Guerra Civil, i s'hi venera una reproducció, o una imatge més moderna, de menys vàlua artística. En algun lloc, però, encara es conserven imatges antigues, que tenen un valor històric afegit a l'artístic.

Valors estètics

Els valors estètics i perceptuals constitueixen el marc, l'ambient benefactor de l'entorn natural on se celebren els aplecs. La majoria dels llocs dels aplecs tenen una gran bellesa, són llocs tranquils, harmoniosos, cosa que els assistents als aplecs valoren sempre d'una manera molt positiva. Per això, justament, el seu capteniment envers la natura sol ser sempre respectuós.

Valors socials

Cal destacar els sistemes de governança que s'han desenvolupat al voltant dels aplecs. Des d'institucions no formals i indefinides, com ara grups de veïns que s'organitzen per realitzar els preparatius, fins a patronats reconeguts i amb gran capacitat de gestió, hi trobem diferents nivells d'organització local, sempre basats en la iniciativa popular, on els estaments eclesials tenen un rol secundari.

El dia de l'aplec es considera un dia festiu, de retrobament i germanor entre les diferents comunitats i famílies que hi assisteixen. És un dia que reforça el sentit d'identitat i pertinença al territori i a una determinada comunitat social. Destaquen valors com la germanor i la solidaritat entre els assistents a l'aplec.

Valors orals i lingüístics

Inclouen els relats i històries, més o menys llegendàries, de l'origen dels aplecs, ambientades en el mateix territori i amb tots els elements naturals (bosc, pastures, bous, elements meteorològics, etc.) que s'hi vinculen, a banda dels fets que s'hi han pogut esdevenir al llarg dels anys. Els topònims dels monestirs, santuaris i ermites sempre fan referència a dos pols: un element celestial (l'advocació o hagiòtopònim) i un element terrenal, que és el genitiu territorial.

Els goigs també tenen valors orals i lingüístics, ja que tant la composició de la seva lletra com la seva transmissió va ser quasi sempre oral; però també tenen valors de tipus religiós. Tanmateix, el fet d'haver perdut aquesta condició d'oralitat fa que també es puguin considerar com a valors artístics.

Valors espirituals i religiosos

Són els valors centrals o originaris dels aplecs, vinculats a elements considerats sants o sagrats on es troben les ermites, monestirs o santuaris que els acullen. Es desenvolupen a través dels ritus, cerimònies, tradicions i costums que es donen a l'entorn o a l'interior de les celebracions eucarístiques, que configuraven, i a voltes configuren encara, un microcosmos simbòlic que integra aspectes naturals i humans. Són valors que es viuen a dos nivells: de manera col·lectiva o comunitària i, alhora, d'una manera personal. El paper del capellà que presideix l'eucaristia, i sobretot el dels paborde que organitzen la seqüència d'elements de l'aplec, sol ésser decisiu en aquest aspecte concret.

Els orígens incerts de la celebració dels aplecs

Històricament, durant la colonització benedictina (segles IX-XII), es van construir una gran quantitat de capelles, ermites i esglésioles en aquestes valls, algunes vinculades a nuclis de població, que en certs casos podien dependre de castells o estar integrades en castells feudals. Posteriorment, durant els segles XIV-XVI, la influència dels castells sobre les parròquies es va afeblir i aquestes es van associar a les cases fortes. En alguns relats tradicionals, això

s'indica per mitjà de les llegendes d'aparició de la Verge en les quals un pastor o mosso pertanyent a la casa forta troba la imatge. Es construeixen també noves capelles i ermites en llocs de trànsit, sobretot creuament de camins i de carrerades, camins de bast o camins rals. Algunes ermites, però, no estan vinculades a cap via, nucli de població ni castell, sinó que es troben situades en llocs sants isolats, possiblement vinculats a santuaris precristians, o a fets miraculosos esdevinguts en aquells llocs.

L'entorn natural i sagrat de les ermites

L'emplaçament d'un lloc de culte enmig de la natura sempre té, en essència, una funció religiosa. Al Pirineu, tant el lloc com la forma dels edificis religiosos ho palesen. El simbolisme geomètric (una forma quadrangular i una de circular que s'interpenetren) és eloqüent: reflecteix la unió de Terra (l'estabilitat i els quatre elements) i Cel (el cercle dels astres i de la perfecció).

Alguns dels espais naturals on se celebren els aplecs tenen una gran capacitat de despertar sentiments religiosos o experiències espirituals o contemplatives. Altrament, la devoció orientada a advocacions santes (siguin terrenals o celestials), rememora l'ideal de vida i de virtut que aquestes encarnen. La periodicitat dels aplecs, vinculats als ritmes estacionals de les feines agràries i de la natura, ha ajudat a perpetuar-ne el caràcter sagrat al llarg del temps sense gaire pèrdua de significat. La importància dels aplecs i la seva continuïtat rau en què són recordatoris d'un lloc i d'un temps sants, o sagrats, que fomenta la unió de la gent entre si, i de la gent amb la natura, al marge d'interessos materials o egoistes.

Llegendes i simbologies de les verges trobades

En la majoria d'ermites dedicades a la Verge Maria de l'entorn del Parc Natural —però també en altres llocs de Catalunya i fora d'ella— es repeteix la llegenda àuria de l'aparició de la imatge: un infant o jove, que sol ser un pastor, observa diversos senyals en animals del seu ramat que mostren un lloc concret; hi va, cerca, o excava, i descobreix una imatge de la Verge Maria. Un cop es fa la troballa de la imatge, el poble, o la jerarquia nobiliària o eclesiàstica, vol apropiar-se'n, però hi ha quelcom misteriós o miraculós que ho impedeix (en general tres cops), confirmant, així, la decisió de la Verge, que la imatge representa, de quedar-se en el mateix lloc on fou descoberta. L'espai no és homogeni, i l'emplaçament així escollit esdevé, doncs, santificat, segons es desprèn de les llegendes que atribueixen l'origen del santuari a la troballa de la imatge en aquell indret, o al desig exprés de la imatge de ser venerada allà on fou descoberta.

Devocions als sants patrons

A banda de les diverses advocacions marianes (algunes de les quals reflecteixen atributs d'antigues deesses precristianes), al aplec del Pallars Sobirà també hi ha advocacions de sants amb gran significació històrica. Les de Sant Pere i Sant Pau són segurament d'origen molt antic, associades a les primeres comunitats monàstiques que es van establir en aquest territori cap al segle IX (Sant Pere del Burgal o Santa Maria d'Àneu). Altres advocacions es vinculen amb personatges que van tenir contacte amb aquestes valls i van esdevenir sants posteriorment, com és el cas de Sant Beado a Cerbi. Els sants exercien d'intercessors entre Déu i els homes, amb la particularitat que cada un d'ells tenia el seu àmbit d'acció particular, com Sant Lliser de Virós, advocat per a la sequera.

La interpretació dels aplecs com a activitat cultural i espiritual en un entorn natural

L'existència d'una llegenda palesa l'interès social per reconèixer el fet com un esdeveniment excepcional i caracteritza els vincles de la comunitat local amb la imatge i el territori. En el cas de la imatge santa, representa l'associació entre l'humà i el sagrat, i el vincle amb el territori el converteix en un símbol emblemàtic i identitari. La tradició, ara cada vegada més secular, crea una cultura popular, més o menys rica i matisada, per mitjà de la qual el poble converteix aquests llocs privilegiats en expressió de l'ésser col·lectiu.

La construcció dels santuaris suposa una socialització d'un territori, que, a voltes, facilita espais comuns i neutrals de contacte entre comunitats, a més dels seus camins d'accés. Són espais que no estan vinculats a interessos terrenals —productius o econòmics— sinó que afavoreixen una experiència de comunió i harmonia amb la comunitat local que s'hi aplega, tant la present com la passada i, per extensió, amb la natura o el paisatge del seu voltant.

Llocs de trobades i creació de sentiments d'identitat i pertinença

Els santuaris i ermites on se celebren els aplecs són centres de devoció popular, espais de trobada i de romiatge, llocs de reunió i retrobament, que configuren una geografia identitària i religiosa, d'un significat particular per a un bon nombre de catalans, en aquest cas, pallaresos i urgellesos. El dia de l'aplec, aquests llocs actuen com a pols d'atracció de la vida comunal, i acostumen a trobar-s'hi grups provinents de totes les comunitats que pertanyen al radi d'influència de l'ermita o santuari, sigui una vall o tota la comarca.

L'aplec com a fenomen dinàmic en un món canviant

De l'estudi de la celebració d'aplecs i el seu origen se'n desprenen dues conclusions centrals: en primer lloc, es tracta de celebracions religioses d'origen ancestral, vinculades a un espai i temps santificats, que han perdurat al llarg dels segles; i en segon lloc, els aplecs han patit un procés de transformació i adaptació al llarg del temps, que els ha conferit valors i significats diversos, positius —a banda dels religiosos i espirituals originaris—, tant per a tota la gent que hi participa, persones i comunitats, com envers els llocs on se celebren.

Un dels trets característics dels aplecs que n'ha permès la supervivència és el sistema de governança popular i local per a mantenir-los i organitzar-los. El fet que la responsabilitat de mantenir l'aplec estigui sempre en mans del poble, sovint sense cap institució reconeguda formalment, permet que l'organització sigui molt efectiva, i també explica el ressorgiment d'alguns d'ells, siguin tradicionals o amb noves modalitats, un aspecte fonamental per entendre el seu encaix en la societat rural actual i futura.

Noves realitats

A aquest fenomen de canvi cal sumar-hi les noves formes d'espiritualitat, inclosa la laica, i noves aspiracions per part de la gent que visita els antics llocs sacralitzats d'aquestes muntanyes. Un exemple singular és el del *Maqam* de Burg, aplec de tradició sufi (dimensió mística de l'Islam) establert al costat de l'església del poble. Els aplecs en aquest *maqam* tenen un objectiu espiritual clar: recordar als participants l'essència divina de l'ésser humà, i poden aplegar persones de qualsevol religió i creença. Esdevé un element de diversitat, que enriqueix el panorama espiritual actual, i té un interès equivalent, com a mínim, al que tenen la resta d'aplecs, des del punt de vista relacional amb l'entorn, car reuneix persones vinculades amb aquesta tradició, majoritàriament vingudes de fora de les valls pirinenques.

Conclusions

Els resultats del treball realitzat han quedat recollits en un document destinat a l'equip gestor del Parc Natural de l'Alt Pirineu, dividit en diferents apartats en funció del caràcter del contingut. Escau destacar el capítol de material didàctic —destinat al coneixement dels tècnics del parc i on s'inclouen definicions d'interès per la temàtica, com la de patrimoni immaterial, ermita, aplec, processó, paborde, etc.—, l'explicació dels valors culturals i espirituals associats als aplecs i les actes de les II Jornades d'Art, Natura i Espiritualitat. També un altre capítol conté material divulgatiu, pensat per comunicar al públic general, que desenvolupa conceptes i conté fitxes descriptives de tots els aplecs amb la informació

*Maqam Sheikh
Abdulah Al Faiz al
Daghestani a Burg.
(Fotografia: Abdul
Hafiz Garcia)*

més rellevant: localització i data de la celebració, origen, història, valors culturals materials associats, valors culturals i espirituals i patrimoni natural del seu entorn.

La principal conclusió del treball és que els gestors del Parc Natural haurien de vetllar pel manteniment i la vitalitat de les estructures de governança popular que mantenen els aplecs d'aquest territori, recolzant, de manera respectuosa, les actuacions que ho requereixin, tals com el manteniment i adequació de l'entorn, o els camins d'accés, la difusió de les activitats, o fins i tot oferint processos de consulta i fomentant intercanvis entre els organitzadors dels aplecs més vius amb els més afeblits per la falta de participació. En concret, les recomanacions que s'han plantejat a l'equip gestor són les següents:

Suport a la participació local

Reforçar la governança dels aplecs mitjançant l'organització d'una trobada de responsables

- Elaborar la llista de responsables i una via de contacte directe.
- Identificar els aplecs que necessiten suport, prioritzar i reforçar els més fràgils.
- Establir un calendari de reunions o visites per fer un seguiment de l'estat dels aplecs a partir de l'any vinent.

Donar suport a la recuperació i la difusió dels aplecs, especialment en la difusió i l'adequació d'espais i accessos

- Definir una estratègia de suport amb condicions mínimes que garanteixin la seva realització.
- Obrir processos de consulta i sol·licitud d'actuacions.

Accions de divulgació i recerca

Promoure una recerca etnològica i l'inventari, valoració, restauració i recreació dels elements patrimonials dels aplecs del Parc Natural i la seva àrea d'influència

- Utilitzar la documentació elaborada i la bibliografia consultada com a base.
- Definir línies d'estudi i identificar elements de connexió: patrimoni material, immaterial, musicologia, gastronomia, danses, artesanies, etc.

Preparar una documentació divulgativa de tots els aplecs del Parc Natural i la seva àrea d'influència

- Utilitzar com a base les fitxes i el document proposat per l'Associació Silene, previ consens amb els actors clau i responsables dels aplecs.

Fomentar l'ús de la música tradicional pallaresa com a eina de difusió i revitalització dels aplecs

- Promoure la creació d'un registre de grups de música i cançons populars.

- Fomentar actuacions de les polifonies tradicionals dels cants de goigs i altres cants tradicionals de grups de música popular pirinenca.
- Promoure l'organització d'una trobada de grups de música popular, amb recitals o mostres de cants.
- Incorporar la música com a element comunicador en centres d'interpretació i exposicions.

Adequar els continguts a la web del parc, de manera que siguin fàcilment consultables

- Definir un calendari dels aplecs i un mapa de localització dels aplecs de l'entorn del parc.
- Oferir un format de navegació el més intuïtiu possible per al visitant
- Situar la informació web en un espai lògic i de fàcil accés

Actuacions d'ús públic

Recuperar camins i fomentar l'accés a peu als aplecs

- Fomentar l'ús dels camins històrics en els llocs dels aplecs, amb accés a peu regulat en cas que existeixi l'alternativa per a vehicles.
- Proposar la creació d'un camí alternatiu adient i atractiu, quan calgui.

Definir, senyalitzar i promoure rutes d'ermites o santuaris i fomentar un acostament contemplatiu a la natura i com a lloc de retrobament personal

- Considerar les dimensions històriques, geogràfiques i espirituals de cada ermita, el seu entorn i el conjunt d'ermites que hi ha a cada vall.
- Habilitar espais naturals a l'entorn de les ermites per tal d'afavorir el retrobament i contemplació.
- Promoure activitats a les ermites (campanya «Ermites vives, llocs de gràcia») que integri, d'una manera harmònica, les dimensions naturals, culturals i espirituals.

Millorar la integració dels valors espirituals de la natura en la senyalització

- Utilitzar frases i missatges vinculats amb la tradició de l'ermita o aplec, la seva advocació, i també amb el valor espiritual de la natura
- Consensuar les propostes amb artistes i artesans locals i amb els pabordes.
- En algun cas rellevant, com el del santuari de la Mare de Déu d'Arboló, considerar la possible col·laboració del Bisbat.

Continuar el suport que des del Parc Natural es dóna a l'adequació dels espais dels aplecs

- Integrar les activitats que ja es realitzen en el nou marc a definir conjuntament amb la resta d'actuacions, fent una petita relació d'activitats de manteniment i promoció d'aplec.
- Considerar el nom complet de l'aplec i ermita, que consta d'un pol celestial i un altre terrenal: Mare de Déu de Biuse, Sant Lliser de Virós.

Bibliografia consultada

BELLMUNT I FIGUERAS, J. (1993). *Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà I*. Lleida: Pagès editors.

——— (1994). *Fets, costums i llegendes. El Pallars Sobirà II*. Lleida: Pagès editors.

CHRISTIAN, William A. (1976). *De los santos a María: Panorama de las devociones a santuarios españoles desde el principio de la Edad Media hasta nuestros días*. Temas de Antropología Española. Madrid, p. 49-105.

COLL, P. (1996). *Viatge al Pirineu fantàstic*. Barcelona: Columna.

DÍEZ TABOADA, Juan María (1989). «La significación de los santuarios», a C. ÁLVAREZ SANTALÓ; M. J. BUXÓ i S. RODRÍGUEZ BECERRA (coords.). *La religiosidad popular. III. Hermandades, romerías y santuarios*. Barcelona: Anthropos, p. 268-281.

MALLARACH, J.M. (2013). «De la geografia sagrada a la cartografia del patrimoni espiritual natural: experiències i reptes», a Joan NOGUÉ, et al. (eds.). *Reptes en la cartografia del paisatge: Dinàmiques territorials i valors intangibles*, p. 125-147. Col·lecció Plecs de Paisatge: Eines 3. Observatori del Paisatge de Catalunya

PRAT I CARÓS, J. (1989). «Los santuarios marianos en Cataluña: una aproximación desde la etnografía», a C. ÁLVAREZ SANTALÓ, M.J. BUXÓ; & S. RODRÍGUEZ BECERRA (coords.). *La religiosidad popular. III. Hermandades, romerías y santuarios*. Barcelona: Anthropos, p. 211-252.

ROMA I CASANOVAS, F. (2001). «Una etnogeografia del Pirineu». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 0(49)

ROSELLÓ, Magda (2009). *Santuarios de Catalunya: una geografía de lugares sagrados*. (Guies turístiques de Catalunya). Generalitat de Catalunya.

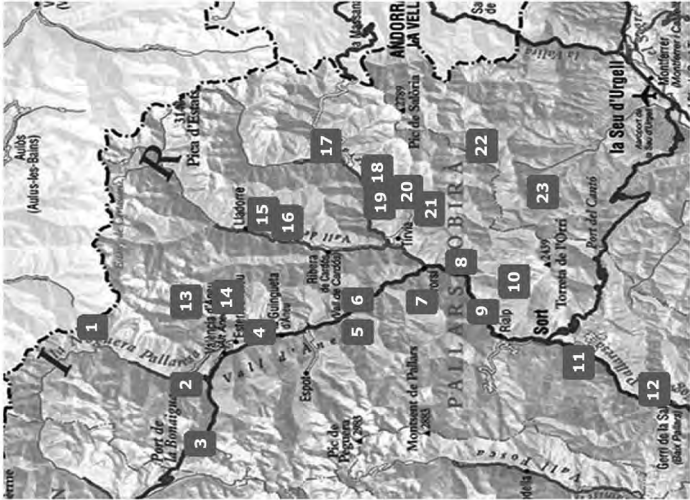
VELASCO MAÍLLO, H. M. 1989. «Las leyendas de hallazgos y apariciones de imágenes. Un replanteamiento de la religiosidad popular como religiosidad local», a C. ÁLVAREZ SANTALÓ, M.J. BUXÓ; & S. RODRÍGUEZ BECERRA (coords.). *La religiosidad popular. II*. Barcelona: Anthropos, p. 401-410.

Reconeixement

Aquest treball ha estat parcialment subvencionat pel Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (DAAM), a través d'una línia d'ajuts del Parc Natural de l'Alt Pirineu, cofinançat pel fons FEADER. Els autors agraeixen l'ajuda de l'equip tècnic del Parc Natural, en particular del seu director en el moment de realització del treball, Jordi Palau, i Marc Garriga, actual director del parc i tècnic en aquell moment.

ÀMBIT DEL TREBALL

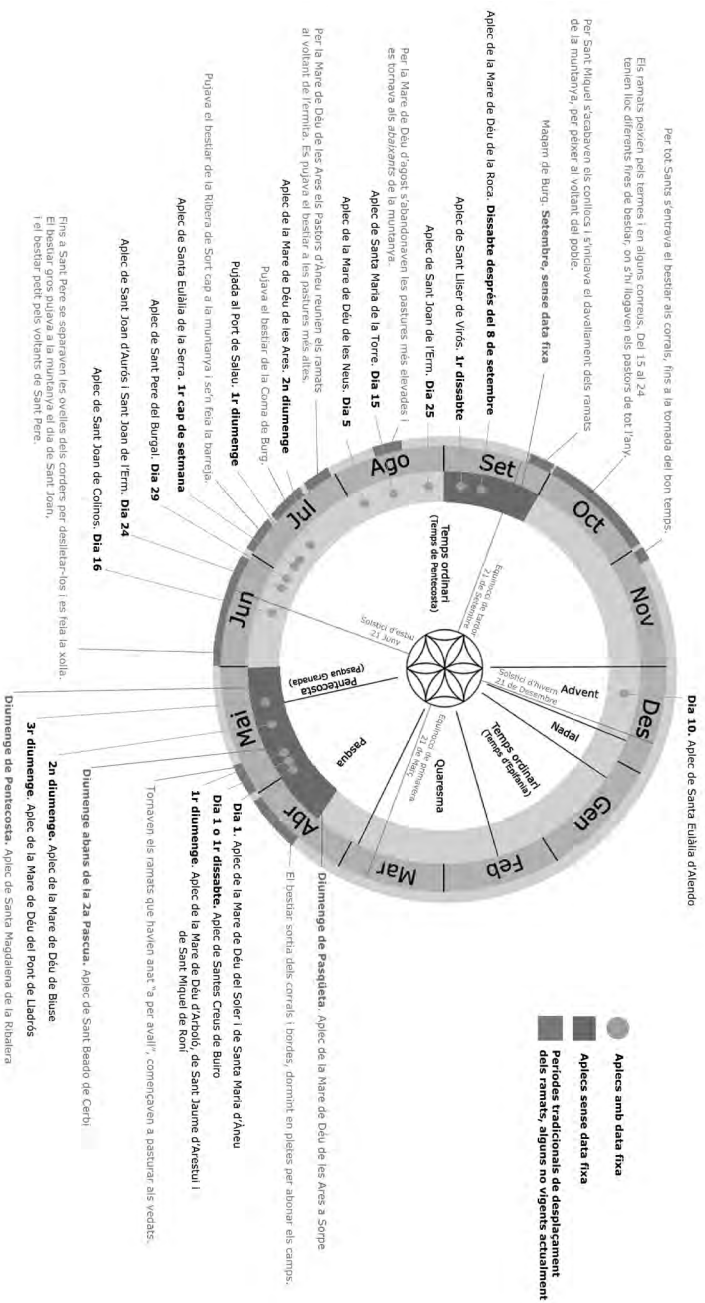
- 1. Port de Salau
- 2. Aplec de la Mare de Déu de les Neus
- 3. Aplec de la Mare de Déu de les Ares
- 4. Aplec de Santa Maria d'Àneu
- 5. Aplec de la Mare de Déu de la Roca
- 6. Aplec de Sant Pere del Burgal
- 7. Aplec de Sant Jaume d'Arestui
- 8. Aplec de la Mare de Déu de Biuse
- 9. Aplec de Sant Joan de Colinos
- 10. Aplec de Sant Miquel de Roní
- 11. Aplec de la Mare de Déu del Soler
- 12. Aplec de la Mare de Déu d'Arboló

- 13. Aplec de Sant Beado de Cerbi
- 14. Aplec de Sant Joan d'Aurós
- 15. Aplec de Santa Eulàlia de la Serra
- 16. Aplec de la Mare de Déu del Pont de Lladrós
- 17. Aplec de Santa Maria de la Torre
- 18. Aplec de Santes Creus de Buiro
- 19. Aplec de Sant Lliser de Virós
- 20. Maqam de Burg
- 21. Aplec de Santa Eulàlia d'Alendo
- 22. Aplec de Santa Magdalena de la Ribalera
- 23. Aplec de Sant Joan de l'Erm

Font: els autors

CALENDARI DELS APLECS AL PARC NATURAL DE L'ALT PIRINEU I EL SEU ENTORN

Font: els autors